

ถ้อยคำและสำนวนภาษาในสามก๊ก

หนังสือสามก๊กมีลักษณะโดยเฉพาะ จึงเป็นที่ลึง เกตจำกันได้ว่า เป็น "ภาษาสามก๊ก" หรือ "สำนวนสามก๊ก" ถ้อยคำภาษาในสมัยที่เจ้าพระยาพระคลัง (หน) เรียบเรียงเรื่องสามก๊ก กับ ถ้อยคำภาษาในสมัยนี้ ต่างกัน ข้อความบางแห่ง ผู้อ่านอาจไม่เข้าใจ เพราะเหตุที่ภาษาต่างกัน เช่นนี้ คนบางคนอาจไม่เข้าใจภาษาสมัยนั้น และอาจนำไปเข้าใจเนื้อความคลาดเคลื่อนหรือเป็นอย่างอื่นไปได้ ทั้งนี้เพราะการใช้ถ้อยคำ สำนวน และการเข้ารูปประโยคในสามก๊ก เป็นอย่างที่ใช้กันในสมัยต้นรัตนโกสินทร์

ก . ถ้อยคำ

ถ้อยคำในสามก๊กมีคำซึ่งมีลักษณะ เฉพาะเป็นจำนวนมาก เป็นต้นว่า "คังนั้น" "อัน" และ "แกล้ง" ฯลฯ

คังนั้น คำว่าคังนั้นในสามก๊กมีลักษณะการใช้เป็นเฉพาะ เช่น "ไค่ยั้นคังนั้น จึงถามว่า" (หน้า ๒๕๕)^๑

"ไค่ฟั้งคังนั้น ก็โกรธ" (หน้า ๒๕๖) และ

"เห็นคังนั้น ก็ตกใจ" (หน้า ๒๕๑)

คำว่า "คังนั้น" จึง... หรือ "คังนั้นก็..." นี้ เป็นถ้อยคำซึ่งใช้มากที่สุดในหนังสือสามก๊กเท่านั้น ในหนังสือราชาธิราช ซึ่งเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นผู้เรียบเรียงก็มีคำนี้ปรากฏอยู่ทั่วไป เป็นต้นว่า

^๑ เลขหน้าทั้งหมดในบทนี้ หมายถึง เลขหน้า ใน สามก๊ก สำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน) (ฉบับโรงพิมพ์คุรุสภา ๒๕๕๕)

"พระยาน้อยได้ฟังคำแม่แก้วว่าดังนั้นก็ตอบว่า..."^๒ และ พระยาน้อยได้ฟัง
 ดังนั้นก็จึงตรัสตอบว่า..."^๓

ซึ่ง คำที่ใช้มากในสามก๊กอีกคำหนึ่ง คือ คำว่า "ซึ่ง" เป็นคำสันธาน
 ใช้ขึ้นต้นข้อความที่มีข้อความอื่นตามมา เป็นต้นว่า

"ซึ่งปรึกษาจะให้ไปคำนับนั้นผู้ใด" (หน้า ๒๕๕) และ

"ซึ่งท่านจะให้เราช่วยคิดการนั้นก็จะเป็นไรมี" (หน้า ๒๖๑)

ทำที่ใช้อย่างเดียวกับคำว่า "ซึ่ง" อีกคำหนึ่ง คือ คำว่า "อัน" เช่น

อัน

"อันขงเบ้งนี้มีสติปัญญาพอจะช่วยท่านได้" (หน้า ๒๖๒)

"อันการทั้งนี้เห็นจะไม่ทันที่โทษก็จะมีแก่เรา" (หน้า ๒๘๐) และ

"อันทหารในเมืองกังตั๋งนี้หากคนชานาญรบยกน้อยตัวนัก" (หน้า ๒๖๖)

จากตัวอย่างเหล่านี้จะเห็นได้ว่า คำ "ซึ่ง" และ "อัน" ใช้ต่างกับที่ใช้ใน
 ปัจจุบันโดยทั่วไป คือ เป็นสันธานต้นข้อความ และมักจะมีคำ "นี้" หรือ
 "นั้น" ตามมา เป็นรูป "ซึ่ง...นี้, นั้น" และ "อัน...นี้, นั้น" ในหนังสือ
 ราชาริราชก็มีข้อความซึ่งใช้คำ "ซึ่ง" และ "อัน" เป็นสันธานต้นข้อความ
 ทำนองเดียวกับที่ใช้ในสามก๊ก เป็นต้นว่า

"ซึ่งที่ท่าดังนั้นเป็นแต่การเล่น ข้าหาโกรธไม่ อย่าวิตกเลย"^๔ และ

^๒พระยาพระคลัง (หน), ราชาริราช (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ
 ๒๕๐๕), หน้า ๘๗

^๓ดูแหล่งที่แล้ว, หน้า ๑๕๑

^๔ดูแหล่งที่แล้ว, หน้า ๒๖๕

"อันการสงครามครั้งนี้ ถึงจะทำประการใดก็จะไฉ่ชัษณะแก่ข้าศึก เป็น
มั่นคง"^๕

สันธานต้นข้อความในสามก๊ก ถ้าจะจัดเข้ากับชนิดสันธานตามที่จัดแบ่งไว้ใน
สยามไวยากรณ์ ก็จะไฉ่แก่ สันธานชนิดที่เชื่อม เพื่อให้ความสละสลวย^๖
ประการใด คำว่า "ประการใด" เป็นคำซึ่งไฉ่เป็นปกติอีกคำหนึ่ง เช่น

"ท่านจะคิดประการใด" (หน้า ๒๕๕)

"จะทำเป็นประการใด" (หน้า ๒๘๑)

"ความคิดท่านเห็นประการใด จึงสั่งไว้ดังนี้" (หน้า ๒๗๐)

แกลง สามก๊ก เป็นหนังสือซึ่งแต่งในสมัยรัชกาลที่ ๑ (พ.ศ. ๒๓๓๕ - ๒๓๕๒)
จึงมีถ้อยคำภาษาซึ่ง เป็นคำในสมัยนั้น บางคำยังมีใช้อยู่ในปัจจุบันนี้ บางคำก็
ไม่มีที่ไฉ่ หรือถ้าไฉ่ก็มีความหมายอย่างอื่น เหตุนี้สามก๊กจึง เป็นแหล่งของถ้อย-
คำสำนวนภาษา และจะไฉ่ศึกษาถ้อยคำภาษาของคนในสมัยก่อนได้เป็นอย่างดี
เป็นต้นว่า คำ "แกลง" ซึ่งเป็นคำเก่าอีกคำหนึ่ง ตามที่พจนานุกรมฉบับราช-
บัณฑิตยสถานให้คำจำกัดความไว้ คือ "ตั้งใจ จงใจ" ความหมายปัจจุบัน
พจนานุกรมให้ไว้ว่า "แสร้ง" จงใจทำผิดความคาดหมาย ไม่ทำจริง ทำให้
ผิดกับความประสงค์" ในสามก๊กมีที่ไฉ่ทั้งสองความหมายดังกล่าวมาข้างต้น
ตัวอย่าง เช่น

"แกลงปรึกษาหวังจะให้..." (หน้า ๒๒๕) และ

"แกลงจะให้เราไปตายเสีย" (หน้า ๒๒๖)

จากตัวอย่างนี้จะเห็นว่า เมื่อไฉ่คำ "แกลง" ในความว่า "จงใจ ตั้งใจ"
แล้ว จะไฉ่ว่า "แกลง" เพียงคำเดียว ส่วนคำ "แกลง" ซึ่งไฉ่ในความว่า

^๕ ดูแหล่งที่แล้ว, หน้า ๒๒๕

^๖ พระยาอุปถัมภ์คสิปสาร, หลักภาษาไทย (พระนคร : ไทยวัฒนา
พานิช ๒๔๕๗), หน้า ๗๓

"สร้าง" ในสามก๊กมักจะมีคำว่า "ทำเป็น" หรือ "ทำ" ตามมา บางครั้งก็ใช้เพียงคำ "ทำเป็น" ดังตัวอย่างซึ่งคัดมาข้างล่างนี้:-

ฝ่ายจิวยี่แกล้งทำเป็นละเมอว่า ยังอีกสี่ห้าวันเจียวก้านจงคิรีระโจโจณ ค่ายเราเถิก เจียวก้านถามอีกไปหวังจะไ้หน้จ้ง จิวยี่แกล้งทำหลับไป ครั้นเวลาประมาณสองยามเศษ ทหารเข้ามาร้องเรียกจิวยี่ ๆ ก็ทำเป็นตื่นขึ้น แล้วแกล้งถามว่า ผู้ใดมานอนควยเราบนเตียงนี้ เจียวก้านก็ ทำเป็นหลับนิ่งอยู่ (หน้า ๒๓๒)

จากตัวอย่างนี้จะเห็นว่า ที่ใช้ "แกล้ง" คำเดียวในความว่า "สร้าง" ก็มี เพราะว่ามีคำ "ทำเป็น" อยู่ข้างหน้า ถ้าไม่มีคำ "ทำเป็น" อยู่ควย และใช้คำ "แกล้ง" เพียงคำเดียวแล้ว ข้อความตอนนั้นต้องชัดเจนว่าหมายความว่า "ทำเป็น" ผู้อ่านไม่อาจเข้าใจเป็นอื่นได้ เช่น "โจโจณไ้พ้งกั้หน้จ้งก็แกล้งบอกรว่า..." (หน้า ๒๓๕) ปัจจุบันเหลือเพียงรูปย่อ คือ "แกล้ง" ในความว่า "สร้าง"

เปล่า ถ้อยคำซึ่งเป็นส่วนวนเก่า สมัยก่อนนี้ใช้อย่างหนึ่ง สมัยนี้ใช้อีก อย่างหนึ่งเช่นนี้ มีอีกมาก อาทิ คำว่า "เปล่า" ซึ่งใช้ในสำนวนว่า "ไม่เปล่า" ก็คือ "ไม่ว่าง" นี้เป็นส่วนวนเก่าซึ่งใช้กันมาแต่โบราณ ในจดหมายเหตุเจ้าพระยาโกษา(ปาน) ราชทูตเขียนในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ก็มีว่า "บัดนี้มีวันคืนอันเปล่าอยู่" ทุกวันนี้ความหมายของคำนี้ก็หายไป พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้คำจำกัดความไว้ว่า

เปล่า ว. ว่าง, ไม่มีอะไรอื่นนอกจากตัวของมันเองที่อ้างถึง เช่น ปากเปล่า, มือเปล่า; เป็นคำปฏิเสธ แปลว่า ไม่มี, ไม่เป็นอย่างนั้น ก. อ่างว่าง, ว่างเหว เช่น เปล่าอก, เปล่าใจ

คำ "เปล่า" ในความว่า "ว่าง" ปัจจุบันมีกปรากฏในรูปคำซ้อนว่า "ว่างเปล่า" โดยทั่วไปใช้เป็นคำปฏิเสธว่า "ไม่" เช่น "กำลังทำอะไรอยู่" เปล่าไม่ได้ทำอะไร" อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านบางคนยังใช้คำ "เปล่า" ในความหมายอย่างเก่าอยู่ ดังประโยคที่ว่า "จะไปหากี่ไม่เปล่าสักที"

คิดถึง ระลึกถึง คำว่า "คิดถึง" ที่ใช้ในสามก๊ก ใช้ในความว่า ระลึกถึง, ตระหนักถึงคำพูดของจ๊กก๊กกับขงเบ้งว่า "เจ้าว่าดังนี้เหมือนหนึ่ง เราคิดถึงพี่น้องไม" (หน้า ๒๒๔) "คิดถึง" ในที่นี้ต้องแยกเนื้อความเป็น ๒ คำ คือ "คิด" และ "ถึง" มิใช่มีความหมายเป็นคำผสมอย่างที่ใช้กันทุกวันนี้ เช่น "ไม่ได้พบกันเสียนาน คิดถึง จัง"

เป็น ในข้อความบางประโยคที่ปัจจุบันมิใช่คำว่า "เป็น" ในสามก๊ก ใช้คำ "เป็น" อยู่ด้วย เช่น

"เขาเห็นพร้อมกันเป็นประการใด" (หน้า ๒๕๕) ปัจจุบันพูด "เขาเห็นพร้อมกันประการใด"

"จิวอี้จึงให้จ๊กเทียนเป็นหลายดวง" (หน้า ๒๗๕) ปัจจุบันพูด "จิวอี้จึงให้จ๊กเทียนขึ้นหลายดวง"

"ให้พิเคราะห์หน้าใจเจ้านาย ซึ่งโอบอ้อมอารี เป็นสัตย์เป็นธรรม" (หน้า ๒๗๕) ปัจจุบันพูด "มีสัตย์มีธรรม"

เข้มข้น คำบางคำในสามก๊กใช้กว้างกว่าปัจจุบันนี้ เป็นต้นว่า คำ "เข้มข้น" ในข้อความว่า

"อันกองทัพเรือโจโฉครั้งนี้ใหญ่หลวงเข้มข้นนัก" (หน้า ๒๔๓)

"เรามาเห็นวันนี้ก็ เข้มข้น เหมือนหนึ่งทหารเสื่อสมกับคำเลื่องลือ (หน้า ๒๗๕) คำ "ข้น" ในที่นี้หมายความว่า แข็ง สมัยนี้คำสร้อยซึ่งใช้กับ "เข้ม" คือ "แข็ง" เป็น "เข้มแข็ง" ปัจจุบันคำ "ข้น" ยังเหลืออยู่เป็นคู่ของคำว่า "แข็ง" ในคำว่า "แข็งข้น" และ ข้นข้นแข็ง" คือใช้กับคำว่า "แข็ง" จะเรียงไว้ข้างหน้าหรือข้างหลังก็ได้

ต้อง คำ "ต้อง" ในข้อความว่า "เราทั้งสองคิดต้องกัน" (หน้า ๒๔๔) "ต้อง" ในที่นี้หมายความว่า "ตรงกัน ถูกกัน" ส่วนวนเก่าใช้ "ต้อง" ปัจจุบันมิใช่ "ต้อง" คำเดียว มักใช้เป็นคำควา "ถูกต้อง"

ละเมิด คำกริยาบางคำในสามก๊กใช้เป็นกริยาอาการ ซึ่งปัจจุบันใช้เป็น กริยาอาการ เช่น คำ "ละเมิด" ในสามก๊กใช้ในความว่า

"ว่ากล่าวไม่ไค้" เช่น "ภายหลังไป ทหารทั้งปวงจะละเมิดไม่ยำเกรง" (หน้า ๒๓๕) หมายความว่า "ไม่อยู่ในบังคับบัญชา" เป็นอกรรมกริยา สมัยนี้ใช้คำนี้ในความว่า "ละเมิดกฎหมาย" และ "ละเมิดกฎข้อบังคับ" เป็นสกรรมกริยา

จน คำ "จน" ในสามก๊กใช้ในความว่า "จนปัญญา หมดทาง" เช่น "ท่านไม่กรุณาที่จนอยู่" (หน้า ๒๕๑) ปัจจุบันถ้าพูดเช่นนี้เข้าใจว่า "ไม่มีเงิน"

ซัดสน คำ "ซัดสน" พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้คำจำกัดความไว้ว่า "ยากจน, อดคัต, ขาดแคลน" ความอย่างเกี่ยวกับคำว่า "จน" ในสามก๊กใช้คำว่า "ซัดสน" ในความว่า "ยาก ลำบาก" เช่น "ซึ่งจะรบพุ่งเอาชัยชนะนั้นเห็นซัดสน" (หน้า ๒๔๔)

"แม่ใจใคร่ที่จะยกมารบ เราก็จะไค้ความซัดสน" (หน้า ๓๑๓)

สองใจ คำ "สองใจ" ปัจจุบันมักใช้แสดงลักษณะใจไม่ซื่อตรงมั่นคงของผู้หญิง เช่น "หญิงสองใจ" และ "วันทองสองใจ" ในหนังสือนี้ใช้คำว่า "สองใจ" แสดงลักษณะใจไม่ซื่อตรง, มีใจเหินแฉงทั้งสองฝ่าย ไม่จงรักภักดีไม่เฉพาะกับผู้หญิง เช่น "แม่ข้าพเจ้าคิดทำการเป็นสองใจ" (หน้า ๒๔๔)

เลว พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้คำจำกัดความคำว่า "เลว" ไว้ว่า "ทราม ไม่ดี ชั่ว คำ สามัญ" ปัจจุบันใช้คำนี้ในความว่า "ทราม ไม่ดี ชั่ว คำ" ในสามก๊กมิได้ใช้ในความนี้ แต่ใช้ในความว่า "สามัญ"^๓ เช่น "ทหารเลว" หมายถึง "พลทหาร" ดังข้อความว่า

^๓สามัญเป็นรูปบาลี สามานย์เป็นรูปสันสกฤต พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้คำจำกัดความคำว่า "สามัญ" ว่า "ปรกติ ธรรมดา" และคำว่า "สามานย์" ว่า "เลว คำ ไพร" น่าสังเกตว่าคำแปลเปลี่ยนไป สามานย์ก็เลยความหมายไปในทำนอง เลว ทราม คำซ้ำ เช่นเกี่ยวกับคำว่า "เลว"

"ทหาร เลวนั้นหาง่าย อันทหาร เอกนั้นหายาก" (หน้า ๑๒๒๕)

"บรรร^๑จทหาร เลว ซึ่งมีฝีมือ" หน้า ๗๑๕)

คำ เลว ยังใช้ประกอบคำอื่นอีก เช่น "ชั้นที่ เลว" หมายถึง ชั้นที่ซึ่งมีโช^๒ตัวนาย เป็นต้นว่า "พอชั้นที่ เลว มาบอกว่า..." (หน้า ๒๗)

หากความคิดไม่ ข้อความซึ่งปัจจุบันมีความหมายเลื่อนไป เช่น "หากความคิดไม่" หรือ "ไม่มีความคิด" ปัจจุบันส่วนนี้ใช้กันในความว่า "ไม่ใช่ความคิด ไม่รู้จักคิด" แต่ในสามก๊กใช้ในความว่า "ไม่มีความรู้" ดังประโยคว่า "ตัวท่านมีสติปัญญา แล้วก็ชำนาญในตำราพิชัยสงคราม อันจะเทียบอยู่ดังนี้เหมือนคนหากความคิดไม่" (หน้า ๗๐๑)

สามารถ คำ "สามารถ" พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้คำจำกัดความว่า "มีคุณสมบัติเหมาะแก่การ จักทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง" ในสามก๊กใช้ในความว่าคล้ายกับคำว่า "อำนาจ" ดังข้อความว่า "เพราะสามารถ ความรัก" (หน้า ๒๒๔) ในหนังสือราชาธิราชก็ใช้คำว่า "สามารถ" ในความเดียวกับสามก๊ก เช่น "ก็ถอนมานะ" ในพระทัยลง คุ้มสามารถพระองค์เคารพในพระรัตนไตรยาคิณบิณฑก^๓

เป็นต้น คำว่า "เป็นต้น" ที่ใช้ในหนังสือนี้มีความหมายตรงไปตรงมาตามคำ เช่น

"มีตึกเสียบึงอาหาร เป็นต้น" (หน้า ๒๒๒) และ

"ซึ่งเราจะทำสงครามด้วยใจโฉบัดนี้ จะเอาอาวุธสิ่งใดเป็นต้น"

(หน้า ๒๗๕)

^๑ เจ้าพระยาพระคลัง (หน), แหล่งเกี่ยวกับข้างต้น, หน้า ๓๑๔

สุพรรณิธาน คำ "สุพรรณิธาน" เป็นคำเก่าคำหนึ่ง เช่น "แล้วเอาหินประสิ่ว กับ สุพรรณิธาน ปรายบนหน้า" (หน้า ๙๑๖) ปัจจุบันนี้ใช้ว่า "กำมะถัน"

ลุ่ม "ซึ่งท่านคิกลุ่มไว้จะนี่ก็คือ" (หน้า ๙๑๐) "คิกลุ่มไว้" เป็นสำนวนเก่า ปัจจุบันมักใช้กันว่า "คิกกันไว้" "คิกเมื่อไว้"

ลัก "ลักหลังฉนิก" (หน้า ๖๓๖), สมัยนี้ใช้รูปคำแผลง ของคำ "ลัก" คือ "สลัก" เช่น "สลักหลังของจกหมายวา...."

ทอใจ "ทำเป็นเคี้ยวพันทอใจใหญ่อยู่" (หน้า ๖๕๑) ปัจจุบันนี้ใช้ "ถอนใจ"

การใช้คำสรรพนามในสามก๊กต่างกับที่ใช้กันทุกวันนี้ สรรพนามบุรุษที่ ๑ ที่ใช้มีหลายคำ ได้แก่ เรา ข้า ข้าพเจ้า และกู เรา คำ "เรา" ใช้ทั่วไป เช่น ชุนกวนพุกกับจิวยี่, จิวยี่พุกกับโลซก ข้า "ข้า" ใช้สำหรับทวนาย เช่น ชุนกวนพุกกับชุนนาง เมืองกั้งตั้งโจโฉพุกกับทหารในกองทัพ

ข้าพเจ้า "ข้าพเจ้า" ใช้สำหรับผู้ที่ซึ่งมีฐานะเสมอกับผู้ฟัง หรือต่ำกว่าผู้ฟัง เช่น จิวยี่ พุกกับขงเบ้ง, ชุนนาง เมืองกั้งตั้งพุกกับจิวยี่

กู "กู" เป็นสรรพนามซึ่งใช้แสดงความรู้สึกโกรธ ไม่พอใจ และเมื่อผู้พุกต้องการแสดงตัวว่า เก่งกล้า มีอำนาจ เช่น

"ตัวมึงนี่บังอาจพุกจากูหมิ่นกู" (หน้า ๙๕) และ

"กู ทั้งสองนี้มีฝีมือนัก ผู้ใดซึ่งจะบังอาจมาสู้กู" (หน้า ๙๑๒)

สรรพนาม "กู" นี้เป็นคำซึ่งคนไทยใช้มาแต่โบราณ และมีอยู่ในชนชาวไทยกลุ่มอื่น เช่น ไทยอาหม ไทยคำตี้ และไทยใหญ่ เพียงแต่ออกเสียง

ต่างกันเป็น "kau" คนไทยสมัยโบราณใช้ "กู" เป็นสรรพนามบุรุษที่ ๑ เช่น

"พอกู ชื่อศรีอินทราทิตย์ แม่กูชื่อนางเสือง"^{๑๐}

"ฉนี้โคกูจักไค้ สมพระนัชน้องไท้ ออนท้าวทั้งสอง"^{๑๑}

จากตัวอย่างเหล่านี้จะเห็นได้ว่า "ก" มิได้แสดงอารมณ์ไม่พอใจดังที่เข้าใจในสามก๊ก ความหมายซึ่งกลายเป็นนี้คงเริ่มในสมัยต่อมา ดังตัวอย่างในเรื่องรามเกียรติ พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๑

ครันจับไค้ไค้ถามอสุรา มึงนี้มาแต่ตำบลไหน
นามวงศ์พงษ์ประยูรอย่างไร เหตุไค้ลอบมาในราตรี
ไม้เกรงกุ่มกระบิณฑร์สิ้นทั้งหลาย ล้วนทหารพระนารายณ์เรื่องศรี^{๑๒}

๑ G.A Grierson, Jinguistic Survey of India :
Mon-khmer and Siamese - Chinese Families (Culcutta : Office of
the superintendent of the superintendent of Government Printing, 1904)

^{๑๐}ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม ๑ (พระนคร:
สำนักพิมพ์ก้าวหน้า ๒๕๐๖), หน้า ๑๔๓

^{๑๑}ลิลิตพระลอ (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๕๐๑), หน้า ๑๒

^{๑๒}พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑, รามเกียรติ์ (พระนคร: โรงพิมพ์
คุรุสภา, ๒๕๕๔), หน้า ๔

สรรพนามบุรุษที่ ๒ ซึ่งใช้ในหนังสือสามก๊กไค้แก่ ท่าน เจ้า
 ตัว และมิ่ง คำ "ท่าน" เป็นสรรพนามบุรุษที่ ๒ อย่างสุภาพ ซึ่งใช้ทั่วไป
 ผู้มีฐานะสูงกว่ากัน เช่น โสฎุกพบกับขุนกวน ผู้มีฐานะเสมอกัน เช่น จิวอี้
 พบกับขงเบ้ง หรือ ผู้มีฐานะต่ำกว่ากัน เช่น ซุนกวนพบกับนายทหาร ล้วนใช้
 "ท่าน" ทั้งสิ้น ฟันธงกันก็ใช้ เช่น จักกิ้นพบกับขงเบ้งว่า "แม่เอี้ยวชกแจ"
 แรกก่อนนั้นท่านหรือไม" ปกติคำว่า "ท่าน" นี้ใช้เฉพาะกับผู้ใหญ่ซึ่งผู้พบเคารพ
 นับถือเท่านั้น และโดยทั่วไปมักใช้ เป็นสรรพนามบุรุษที่ ๓ เช่น ผู้น้อยพูดถึง
 กษัตริย์ เค็กพูดถึงญาติผู้ใหญ่ของตน ในวรรณคดีเก่าใช้คำว่า "ท่าน" เป็น
 สรรพนามบุรุษที่ ๓ ทั้งสิ้น เช่น "พระธรรมทั้งหลาย เจ้าพระยาเลไทยอันเป็น
 กษัตริย์พงษ์ ดังหรือจะมาอาจผูกพระคัมภีร์ไตรภูมิถ้านี้ได้ไ้ เพราะเหตุท่าน
 นั้นทรงพระปฏิภาณไตรธรรม"^{๑๓} คำนี้เพียงนำมาใช้ เป็นบุรุษที่ ๒ ราวปลายสมัย
 อัยชยา ในสมัยหลัง ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับพันจันทน์มาศว่า "เรา
 ไค้เป็นมิตรควยท่านแล้ว จะสละชีวิตรักษาสัตย์ธรรมไว้"^{๑๔}

เจ้า "เจ้า" เป็นสรรพนามซึ่งใช้กับผู้น้อย เช่น นางงอกกัไ้
 พบกับขุนกวน

"ตัว" และ "มิ่ง" ใช้แสดงความรู้สึกโกรธ ไม่พอใจ เช่น
 "ฝ่ายจิวอี้นั่นทำโกรธจึงว่าแก่เจียวกานว่า ตัวมิไค้คิดถึงไมตรี บังอาจ
 หมิ่นเรา" (หน้า ๗๐๐) และ

^{๑๓}พระยาเลไทย, ไตรภูมิพระร่วง (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา
 ๒๕๐๗), หน้า (๑๒)

^{๑๔}พันจันทน์มาศ, ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๕ (พระนคร:
 โรงพิมพ์เคลิเมนต์ ๒๕๕๐), หน้า ๕

"ตัวมึง" นี้ ยังอาจพาดจากคู่มือนี้" (หน้า ๙๐๕)

คำ "ตัว" ปัจจุบันมักใช้พูดกันในหมู่เพื่อนสนิท เป็นสรรพนามบุรุษที่ ๒ คู่กับ "เขา" ซึ่งใช้เป็นสรรพนามบุรุษที่ ๑ เช่น "ตัว" (ผู้ฟัง) จะอ่านหนังสือเล่มนี้ไหม เขา (ผู้พูด) อ่านจบแล้ว สนุกก็"

เขา คำ "เขา" ใช้เป็นสรรพนามบุรุษที่ ๓ ในความว่า "คนทั้งปวงคนทั้งหลาย" เช่น "มีใจความอภัยแก่ เขาหรือ" (หน้า ๖๖๔)

มัน ในสามก๊กใช้คำ "มัน" เป็นสรรพนามบุรุษที่ ๓ แสดงความรู้สึกไม่ชอบใจ คู่มือนี้ของผู้พูด เช่น

"อันจิวอี้กับโศลกนั้นมิไครวว่าอากาศสำแดงเหตุ ซึ่งตัวมันทั้งสองจะถึงแก่ความตาย" (หน้า ๙๐๖)

"อย่าเลยเราจะฆ่ามันเสีย" (หน้า ๖๕๘)

ข. สำนวน

(๑) สำนวนความเปรียบเทียบ

ถ้อยคำภาษาและสำนวนในสามก๊กเป็นสำนวนไทยอย่างก็ ภาษาเรียบ อ่านเข้าใจง่ายตั้งแต่คนจนจบ ความเปรียบเทียบเทียบทุกตอนชัดเจน ให้ความรู้สึกแก่ผู้อ่าน ทำให้คล้อยตาม สามก๊ก เป็นหนังสือที่แปล เรียบ เรียงจากฉบับจีน เจ้าพระยาพระคลัง (หน) เรียบ เรียงแปลงสำนวนเปรียบเทียบให้เข้ากับผู้อ่านชาวไทย ข้ออุปมาอุปมัยข้อใดซึ่งใช้กันอยู่ในวรรณคดีไทย โดยทั่วไป ถ้านำมาใช้ใ้ใดท่านก็นำมาใช้ ข้อ เปรียบ เทียบข้อใดเป็นสำนวนการ เปรียบ เทียบอย่างสำนวนจีน ท่านผู้เรียบ เรียงจะ เปลี่ยนเป็นคำ เปรียบ เทียบตามสำนวนไทย เพื่อให้สอดคล้องกับความเข้าใจของผู้อ่าน เช่น

"หวังจะให้เมือง มั่นคง เหมือนงูเขา (จีน)

"หวังจะให้เมืองกั้กตั้งมั่นคง เหมือนไค้อิงงูเขา" (ไทย หน้า ๖๕๖)

บางครั้งคำ เปรียบ เทียบในสามก๊กฉบับจีน และฉบับไทยใช้อุปมาเหมือนกัน แต่ใช้อุปมัยต่างกัน เช่น

"คนทั้งปวงลือชาปรากฏว่า อัครเสนาบดี...ปรากฏาคนที่มีฝีมือ เหมือนคนกระหายน้ำ" (จีน) หมายความว่าความอยากเลี้ยงคนก็ของใจโง่มีมากเหมือนความกระหายน้ำ อุปมาเช่นนี้อาจตีความได้อีกอย่างหนึ่งว่าใจโง่ไม่มีคนดี ปรากฏาจะมีคนดี เหมือนคนที่ไม่ได้กินน้ำมานาน จึงกระหาย ฉะนั้นไทยใช้เป็นคำเปรียบกับท้วงว่าเต็กว่า

"คนทั้งปวงลือชาปรากฏว่า มหาอุปราช...มีความปรากฏาใครจะเลี้ยงทหารซึ่งมีความคิดและมีมือเข้มแข็ง ข้าพเจ้ามาครั้งนี้อุปมาเหมือนหนึ่งคนซึ่งเดินทางอยากน้ำ ครั้นพบสระน้ำก็ตกกินด้วยความยินดี" ส่วนวนกับ เสด็จพาย "ขนานนายหนึ่งชั้น คั่นกงควนคำเป็น เกินแบกบอก ตรอกธาร มานกมลโอบเอื้อ เพื่อการบุญบุญชวน หลังหลอชนหลนบอก ตรอกต้องออกตกโอบรัฐ โสจรสรรพพวงค์ชุ่มชื่น หีนกระหิวหายหอบ"^{๑๕}

บางครั้งก็ใช้อุปมาต่างกัน แต่ก็สัมฤทธิ์ผลตามความหมายทั้งสองความ ดังตัวอย่างหนึ่งในฉบับจีนว่า "เรือรบฝ่ายเหนือนั้นเป็ยกเสียดกันตั้งตัญากก" ฉบับไทยว่า "เรือรบใจโง่นั้นมากมายพันที่จะนับ อุปมาดังใบไม้อันอยู่บนต้น" ดังนี้ จึงเห็นได้ว่าเป็นความแตกต่างกันตามสำนวนของแต่ละภาษา ท่านผู้เรียบเรียงเจตนา เปลี่ยนรูปใหม่เพื่อผู้อ่านจะได้เข้าใจแจ่มแจ้ง เพราะสำนวนของไทย ยอมเข้ากับความรู้สึกนึกคิดของผู้อ่านได้อีกกว่าสำนวนอย่างจีน

ส่วนคำเปรียบซึ่งตรงกัน ชาวไทยฟังแล้วเข้าใจทันที ฉบับไทยก็คงรูปไว้ เป็นต้นว่า "จิวี่ไค้ฟ้งออกชื่อนางสอง เกี้ยวตั้งนั้นก็โกรชคังเอาเพลิงไปจุกเข้าในหัวใจ" / คำเปรียบนี้แสดงอารมณ์ของผู้พูดว่า ทั้งโกรชทั้งแค้น

^{๑๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ตะเลงพาย (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๑), หน้า ๑๕๑

ตรงกันทั้งสองสำนวน และเป็นสำนวนซึ่งมีใช้อยู่ในวรรณคดีไทย ทั้งข้อความ
ตอนหนึ่งในบทละคร เรื่องอิเหนา ว่า

"เมื่อนั้น กระจกรกา เรื่องศรี
ไต่พังคังแค้นแสนทวี กังอัคคีจี้จุกดวงใจ"

คำเปรียบซึ่งตรงกันทั้งคำและความ เช่น บางครั้งฉบับไทยอธิบาย
ขยอความเจาะจงลงไปเพื่อเน้นความ ทั้งนี้ ฉบับจีนว่า "อันน้ำใจอุยกาย
และข้าพเจ้าอุปมา เหมือนทารกหวังจะไปอยู่กับบิดามารดาที่ไหนจะคิดเท็จจริง"
ส่วนฉบับไทยว่า "อันน้ำใจ อุยกายกับข้าพเจ้าอุปมา เหมือนทารกอยากนม ฝ่าย
ตัวท่านเหมือนมารดา อุยกายกับข้าพเจ้าซึ่งตั้งใจ จมาหาท่านเหมือนทารกมีความ
ยินดี ซึ่งจะไต่กินนมมารดา อันจะคิดเป็นกลอุบายมานั้นหามิได้" (หน้า ๒๕๕)

สำนวนคำเปรียบในฉบับไทยนอกจากจะ เปลี่ยนรูปและคงรูปไว้อย่างที่
ใช้ในฉบับจีนแล้ว บางครั้งท่านผู้เรียบเรียงเห็นว่า ตรงไหนควรอธิบายขยาย
ความเพื่อให้ไพเราะ และให้อารมณ์ความรู้สึก ท่าน (หน) ก็ทำ เช่นตอนที่
ขงเบ้งให้ทหารตีฆ้องกลองโห่ร้องครั้งไปเยี่ยมลูก เกาทัณฑ์ ความรู้สึกของโลซก
ขณะนั้นไม่ใช่เพียงตกใจเท่านั้น มีความร้อนใจปนอยู่ด้วย ท่านผู้เรียบเรียง
จึงแทรกความอุปมาพร้อมกับอธิบายว่า "โลซกเห็นดังนั้นก็ตกใจตัวสั่นคู้จั่งว่า
นั่งอยู่ในกองเพลิง คุ้มมิไคร้ เหตุผล" (หน้า ๒๕๑)

(๒) สำนวนภาษา

สำนวนภาษาในสามก๊กมีลักษณะเฉพาะ เพราะวาทภาษาเป็นอย่างเก่า
การเข้ารูปประโยคบางประโยคต่างกับสมัยนี้ เห็นได้ชัดเป็นสำนวนภาษาต่าง
สมัยกัน ข้อความบางแห่งผู้อ่านสมัยปัจจุบันอาจอ่านไม่เข้าใจ เป็นต้นว่า

"อันการนี้เห็นจะไม่ทันที่ โทษก็จะมีแก่เรา" (หน้า ๒๕๐)

"ไม่ทันที่" เป็นสำนวนอย่างเก่า ปัจจุบันว่า "ไม่ทันการ" ไม่ทันที่ว่า

"มิไค่ลวงเห็น ความคิดจิวี่" (หน้า ๒๕๗) หมายความว่าลวงไป

เห็นความคิดจิวี่ว่าคิดอย่างไร ซึ่งเป็นความเปรียบว่า เหมือนเห็นในความ
ปัจจุบันมักพูดว่า "ลวงรู้"

"ทหาร เมืองกัณฑ์นี้เป็นอันมาก" (หน้า ๒๗๔) ส่วนนี้ ปัจจุบัน
ไม่ใช่ ในความอย่างเดียวกันนี้สมัยนี้จะพูดว่า "มีคนที่เป็นจำนวนมาก"

ตัวอย่างซึ่งเป็นส่วนภาษาอย่าง เกาอีกตัวอย่างหนึ่ง ได้แก้ไขความ
ว่า "ซึ่งจะรบฟังเอาชัยชนะนั้นเห็นชัดสน" (หน้า ๒๘๔)

ส่วนภาษาในสามก๊กเป็นส่วนภาษาไทย เป็นที่ยกย่องว่าแต่งดีในการใช้
คำก็คือ ใช้ถ้อยคำน้อย แต่กินความมาก ประโยคก็รัดกุม เช่น

"ถึงจะมากก็เหมือนน้อย" (หน้า ๒๖๑) และ

"ท่านจงเอาตัวมาพบใ้หมื่นน้ำใจ" (หน้า ๒๕๘)

ท่านผู้เขียนพากย์ภาษาไทยมิใช่แต่เขียนตามคำของจีนแล้วแต่แปล
สามก๊กเท่านั้น ท่านเรียบเรียงและร้อยกรองประกอบด้วยความรู้สึกโดยตลอด
ผู้อ่านจึงได้ความไพเราะของถ้อยคำภาษา เป็นต้นว่า ตอนจิวบิ๋มออกอาการ
โรคแก๊สซอก ในฉบับจีนว่า "แจ้งในหัวใจ เจ็บในท้อง บางครั้งก็อาเจียน"
การบอกเช่นนี้เป็นการบอกตามอาการโรคอย่างคนไข้เล่าอาการให้แพทย์ฟัง
ส่วนฉบับไทย เจ้าพระยาพระคลัง (หน) เรียบเรียงว่า "โรคเรานี้ไม่รู้แห่ง
ที่จะบอก ในอกในใจซอกซ้างต้องอาวัชต่าง ๆ" (หน้า ๓๑๓) การบอก
เช่นนี้เท่ากับบ่งว่าเป็นโรคใจ

สามก๊กเป็นหนังสือซึ่งเขียนตีตกประการ ใจกว้างๆ เขียนชัดเจน
ภาษาสม่ำเสมอตั้งแต่ต้นจนจบ และอ่านเข้าใจง่าย จึงเป็นที่ยกย่องว่าเป็น
หนังสือแต่งดี นับเป็นวรรณคดีไทยที่สำคัญเล่มหนึ่งทำให้ผู้อ่านทราบว่าภาษาไทย
ในระยะ ๑๒๕ ปีที่ผ่านมาเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้างดังกล่าวนี้อาจค้น